

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ГУМІН Олександр Михайлович - доктор юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного та кримінального права, Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID: 0000-0002-8016-945X

БЕКЕРСЬКА Тетяна Іванівна - студентка 2 курсу, ПБ-211 Навчально-наукового Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.5>

Вирішення кримінального конфлікту шляхом діалогу, враховуючи інтереси обох сторін, як потерпілого, так і підозрюваного/обвинуваченого, втручання особи, яка вчинила таке кримінальне правопорушення, зменшення кількості повторно вчинених правопорушень – усе це є реальним результатом відновного правосуддя.

Під відновним правосуддям слід розуміти будь-який процес, який дозволяє особам, яким було завдано шкоду кримінальним правопорушенням, та особам, які несуть відповідальність за цю шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, за допомогою безсторонньої третьої сторони (посередника).

Однією з найпоширеніших та найбільш альтернативніших форм реалізації відновного правосуддя є медіація. Впровадження її в Україні наразі є одним із найбільш актуальних напрямків реформування системи доступу громадян до справедливого правосуддя та ефективним засобом зниження ймовірності конфліктності в суспільстві загалом.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, кримінальне провадження, угода про примирення.

Постанова проблеми

Інститут медіації виник у кримінальних справах наприкінці ХХ ст. на протигагу традиційній судовій системі врегулювання конфліктів і був пов'язаний зі зміною головних учасників кримінального процесу. Зокрема,

державу та правопорушника було замінено на потерпілого та правопорушника. За мету медіації ставили забезпечення нових учасників можливістю пошуку способу врегулювання конфлікту на взаємовигідних умовах. Тепер у кримінальному процесі їм відводилася активна роль, оскільки вони ставали активними учасниками медіаційного процесу, а прийняття будь-якого рішення вимагало їх взаємної згоди [2].

Питаннями застосування медіації у кримінальному провадженні займалися О.О. Дудоров, В.В. Землянська, В.Д. Каневська, В.Т. Маляренко, Н.В. Нестор, т Ю. Баулін, О. Виноградова, Л. Головка, В. Гончаренко, О. Комарницька, Н. Крестовської, В. Куц, М. Мазур, Є. Макаренко, В. Мартенко, Н. Нестор, В. Нор, Ю. Притика, Л. Романадзе, Т. Савельєва, С. Сергєєва, Т. Сидорошина, Н. Турман, М. Якимчук та інші. Проте процесуальні основи визначення місця та критеріїв застосування медіації в кримінальному провадженні потребують подальших наукових розробок в умовах появи і дії нового кримінального процесуального законодавства [1].

Метою цієї статті є аналіз інституту медіації, зокрема виокремлення її особливостей у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу

Україна пройшла тривалий шлях щодо унормування медіації: від розробки багатьох

законопроектів до ухвалення Закону України «Про медіацію» № 1875-IX 16 листопада 2021 р. Цей Закон є доволі «молодим», його положення лише починають застосовуватися, тому в зацікавлених осіб із розвитку медіації є бажання розібратися, зокрема, з такими питаннями: чи є медіація обов'язковою; чи стане вона альтернативою суду; хто такий «медіатор» та які вимоги до нього; як відбуватиметься процес медіації [5].

Також Закон України «Про безоплатну правову допомогу» містить загальні положення, які передбачають надання особі допомоги в забезпеченні доступу до медіації. Механізм реалізації цих положень було визначено тільки після ухвалення профільного Закону «Про медіацію» [5,6].

Закон України «Про медіацію» визначає: медіація у кримінальному провадженні – це добровільна і конфіденційна форма примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим, підсудним), яка полягає в залученні нейтрального посередника (медіатора) для вирішення конфлікту, що виник внаслідок вчинення кримінального проступку чи злочину, забезпечує відновлення порушених прав потерпілого і здійснюється відповідно до законодавства [5].

Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [5].

Особливості інституту медіації у кримінальному провадженні :

- медіація є особливим видом переговорів;
- обов'язкова участь медіатора;
- медіатор не є представником жодної зі сторін;
- медіатор сприяє сторонам у проведенні переговорів і досягненні взаємоприйняттого рішення;
- медіатор не досліджує докази і не встановлює факти;
- медіатор не примушує сторони до прийняття певного рішення та не надає поради щодо можливих варіантів рішень;
- медіатор не вносить обов'язкового для сторін рішення;

– активна роль самих сторін у переговорах щодо самостійного пошуку можливих рішень [3].

Застосування медіації у кожній сфері має свої особливості, якщо говорити про медіацію в кримінальному процесі, варто розпочати з того, що конфлікт у цьому випадку, це не проста відсутність згоди між двома або більше особами, це кримінально-правовий конфлікт, змістом якого є вчинене кримінальне правопорушення [3].

Зокрема, медіацію недоцільно застосовувати у випадках, коли одна із сторін відмовляється від цього, адже медіація є добровільною процедурою, і скористатися нею можна лише, коли і потерпілий, і правопорушник виявлять свою згоду на це.

У випадку вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; а також окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із домашнім насильством; зловживання алкоголем, наркотиками чи наявними психічними розладами однієї із сторін, медіація проводиться не може [4].

Сама процедура медіації характеризується певним колом учасників та їх специфічним правовим статусом у вигляді прав і обов'язків, які необхідні для участі й реалізації своїх інтересів під час проведення цієї процедури.

Обов'язковими учасниками медіації є потерпілий і правопорушник. При цьому, якщо медіація застосовується на стадії досудового розслідування, то правопорушник розглядається як підозрюваний. У випадку проведення медіації на стадії судового розгляду, правопорушник перебуватиме у статусі обвинуваченого. Необхідною умовою для проведення медіації є визнання правопорушником відповідальності за свою злочинну поведінку.

Специфічним учасником медіації є медіатор. Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа [5].

Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі

не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок.

Сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські об'єднання можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо [5].

Перед початком проведення медіації медіатор або суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, здійснює підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), разом або окремо, для з'ясування можливості проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), зокрема зустрічі, збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту (спору) та рішення медіатора про участь у медіації, а також інші заходи, узгоджені між сторонами конфлікту (спору) та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації [4].

Медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора.

Сторони медіації мають право:

- 1) за взаємною згодою обрати медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації;
- 2) визначити умови договору про проведення медіації;
- 3) за взаємною згодою залучати до медіації інших учасників;
- 4) відмовитися від послуг медіатора (медіаторів) та обрати іншого медіатора (медіаторів);
- 5) у будь-який момент відмовитися від участі у медіації;
- 6) у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації звернутися до суду, третейського суду, між-

народного комерційного арбітражу в установленому законом порядку;

7) залучати експерта, перекладача та інших осіб, визначених за домовленістю сторін медіації.

Сторони медіації зобов'язані:

1) дотримуватися вимог цього Закону, договору про проведення медіації та правил проведення медіації;

2) виконувати угоду за результатами медіації в порядку і строки, встановлені такою угодою;

3) виконувати інші обов'язки, визначені законом.

У договорі про проведення медіації зазначаються:

1) відомості про медіатора (медіаторів), сторони медіації, а також про суб'єкта, що забезпечує проведення медіації (за наявності);

2) строки та місце проведення медіації;

3) мова (мови) проведення медіації;

4) предмет конфлікту (спору);

5) права та обов'язки учасників медіації;

6) умови та порядок оплати послуг медіатора (медіаторів) та відшкодування витрат на здійснення підготовки до медіації та її проведення;

7) умови конфіденційності інформації та наслідки її розголошення учасниками медіації;

8) відповідальність медіатора (медіаторів) та сторін медіації за порушення умов договору про проведення медіації;

9) порядок та підстави припинення медіації.

Таким чином, медіацію слід розглядати як відносно самостійну складову частину кримінального провадження в Україні. Вона може розглядатися виключно як факультативний елемент кримінального провадження, оскільки вона об'єктивно не може проводитись у всіх категоріях кримінальних проваджень. Це питання співзвучне з проблемою визначення критеріїв, на основі яких те чи інше кримінальне провадження може бути направлено на медіацію.

У теорії та практиці відновного підходу до кримінального провадження існує поєднання щодо критеріїв, відповідно до яких у кримінальній справі може бути проведена

медіація чи інша форма відновного правосуддя. Побудова системи вимог до «медіаційності» того чи іншого кримінального провадження надасть можливість на практиці визначати допустимість та доцільність проведення відновних процедур у кожному конкретному випадку, а також може бути основою для теоретичного обґрунтування законодавчих пропозицій до національного законодавства, зокрема доповнення КПК України та КК України. На цей час відсутня єдина система критеріїв, які б визначали вимоги до кримінального провадження, у межах якого може бути застосована медіація чи інші форми відновного правосуддя.

Тому вироблення такої системи критеріїв, на основі яких у кримінальному провадженні можливо провести медіацію, є необхідним для повноти її функціонування. Критерії допустимості проведення медіації можна класифікувати за різними підставами.

Залежно від тяжкості злочину. Як показала світова та національна практика, проведення медіації та інших форм відновного правосуддя здійснюється, в основному, у випадку вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості. Вбачається, що доцільно застосувати медіацію і щодо кримінальних проступків аналогічно із злочинами невеликої тяжкості.

Залежно від особливостей співучасті у вчиненні злочину. З огляду на законодавство та практику закордонних країн, медіація проводиться, як правило, у випадку вчинення злочину однією, рідше – декількома особами. КПК України допускає укладення угод про примирення, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень. Угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених.

Слід виключити можливість застосування медіації і відповідно укладення угод про примирення при вчиненні злочину організованою групою або злочинною організацією, оскільки у такому випадку щире розкаяння та бажання примиритись з боку представників таких утворень виглядає сумнівним.

Залежно від об'єкта злочину та наявності потерпілого. Реалізація відновного правосуддя неможлива, наприклад, при вчиненні злочинів проти основ національної безпеки тощо.

Однією з основних умов можливості проведення медіації чи інших форм відновного правосуддя є наявність особи, яка визнана потерпілою внаслідок вчинення злочину. Зважаючи на це, медіація не може бути проведена при вчиненні, наприклад, злочинів проти довкілля чи у сфері обігу наркотичних засобів.

Залежно від кримінально-правового статусу суб'єкта злочину. Проблемним питанням є допустимість застосування медіації у випадку вчинення повторного злочину, при наявності рецидиву злочинів або при існуванні непогашеної судимості. Проведення медіації можливе у таких випадках. У той же час, при наявності рецидиву злочинів відновні програми не слід застосовувати.

Залежно від кримінально-правової позиції суб'єкта злочину щодо визнання своєї вини. За загальними правилами, медіація проводиться у випадку визнання підозрюваним (обвинуваченим, підсудним) причетності до злочину. Варто звернути увагу, що їхня участь у медіації не може розглядатися як факт визнання власної вини.

Залежно від наявності згоди потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого, підсудного). Одними з визначальних принципів проведення медіації є добровільна згода сторін на участь у ній.

Залежно від позиції суб'єкта владних повноважень (слідчий, прокурор, суддя) щодо проведення медіації. Проведення медіації, як правило, здійснюється з відома зазначених осіб чи установ, які вони представляють. Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні такої угоди, однак рішення про її затвердження приймається тільки судом.

Залучення медіатора до справи дає можливість потерпілій стороні оперативно отримати належну компенсацію заподіяної

шкоди, отримати відповіді на питання, які хвилюють її у зв'язку з кримінальним правопорушенням, допомагає впоратися з негативними емоціями й переживаннями, спричиненими правопорушенням, відновити почуття безпеки та контролю над власним життям.

Участь у процесі медіації для правопорушника означає усвідомлення наслідків власних дій і отримання можливостей їх виправити, відновити почуття власної гідності, самоповаги та поваги інших, а також можливості бути звільненим від кримінальної відповідальності або отримання більш м'якого покарання.

Тому цей інститут є важливою складовою розвитку кримінального процесуального законодавства, тому що він значно скорочує час здійснення досудового розслідування, забезпечує економію фінансових ресурсів, забезпечує потерпілому швидке відновлення порушених прав.

Отже, медіація як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і форма відновного правосуддя – це структурований процес, у межах якого нейтральною неупередженою посередником (медіатор) об'єднує сторони конфлікту та полегшує комунікацію між ними, допомагаючи сторонам дійти згоди, яка задовольнить їх інтереси. При цьому сторони мають повний контроль над процесом прийняття рішення і умовами вирішення спору. Кримінальне провадження, у якому може здійснюватися медіація, обумовлює певні її особливості, зокрема йдеться про такі: існування кримінально-правового конфлікту; наявність потерпілої особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди; специфіка визначення медіабельності спору; процедура проведення; оформлення домовленостей за результатами медіації та форма їх реалізації тощо.

Література

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. №7. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>

2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

3. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 331 с.

4. Горецький О. Переваги медіації в Україні. *Юридична Газета online* : сайт. 22.04.2020. <https://yurgazeta.com/dumka-eksperta/perevagi-mediaciyi-v-ukrayini-.html>.

5. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник. Авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

6. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ, 2018. 182 с.

FEATURES OF MEDIATION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Resolving a criminal conflict through dialogue, taking into account the interests of both parties, both the victim and the suspect/accused, correcting the person who committed such a criminal offense, reducing the number of repeated offenses - all this is a real result of restorative justice.

Restorative justice should be understood as any process that allows persons who have been harmed by criminal offenses and persons who are responsible for this harm, in the case of their voluntary consent, to actively participate in the resolution of issues arising in connection with the commission of a criminal offense, with the help of an impartial third party (intermediary).

One of the most common and alternative forms of restorative justice is mediation. Its implementation in Ukraine is currently one of the most urgent directions of reforming the system of citizens' access to fair justice and an effective means of reducing the likelihood of conflict in society in general.

Keywords: restorative justice, mediation, criminal proceedings, reconciliation agreement.